

264

A BUDAVÁRI DOMONKOS TEMPLOM KÉPE SCHEDEL VILÁGKRÓNIKÁJÁNAK METSZETÉN

Buda általunk ismert legrégebbi ábrázolása Hartmann Schedel: Liber chronicarum című, Michael Wohlgemuth és Wilhelm Pleydenwurff fametszeteivel illusztrált, Nürnbergben 1493-ban nyomtatott műve 139. lapján található. A képet elsőként Salamon Ferenc tanulmányozta 1885-ben.¹ Észrevette, hogy a könyv metszeteinek készítői a lakóhelyüktől távoleső olasz és francia városokról azonos koholt látképet adtak, a német városokat viszont, mivel azokat ismerték, a valóságot megközelítő alakban ábrázolták. Nürnbergnek, a mű kiadási helyének, továbbá Augsburgnak, Regensburgnak, Bécsnek látképe egyéni.

„Különösen hangzik, de való, hogy egy kép sincs a gyűjteményben, mely a hűség s a részletesség kivétel dolgában több gondot árulna el, mint Budavár rajza. Az egész gyűjteményben nem találunk a budai főtemplomhoz hasonló templomot s a budai várfalakhoz tornyokhoz és palotákhoz hasonló rajzokat” — írja Salamon. Ezután részletesen elemzi a palota rajzát. Szerinte egyetlen nézőpontból készült az egész kép.

Lux Kálmán a budai királyi palota elméleti rekonstrukciójával kapcsolatban szintén megállapította, hogy „a Schedel-krónika kétszázat meghaladó látképe között nem akad egy sem, melyen a normális-tól eltérő épületeket tüntetne fel, mint Buda képe . . . a királyi palota ábrázolása úgy épületeinek alakját, mint csoportosítását tekintve, határozott individuális vonást árul el.” Salamontól eltérően felismerte, hogy a palota képe két, vagy több pontról felvett vázlatok alapján készült. A látkép helyszíni vázlatait Nürnbergben egyesítették.²

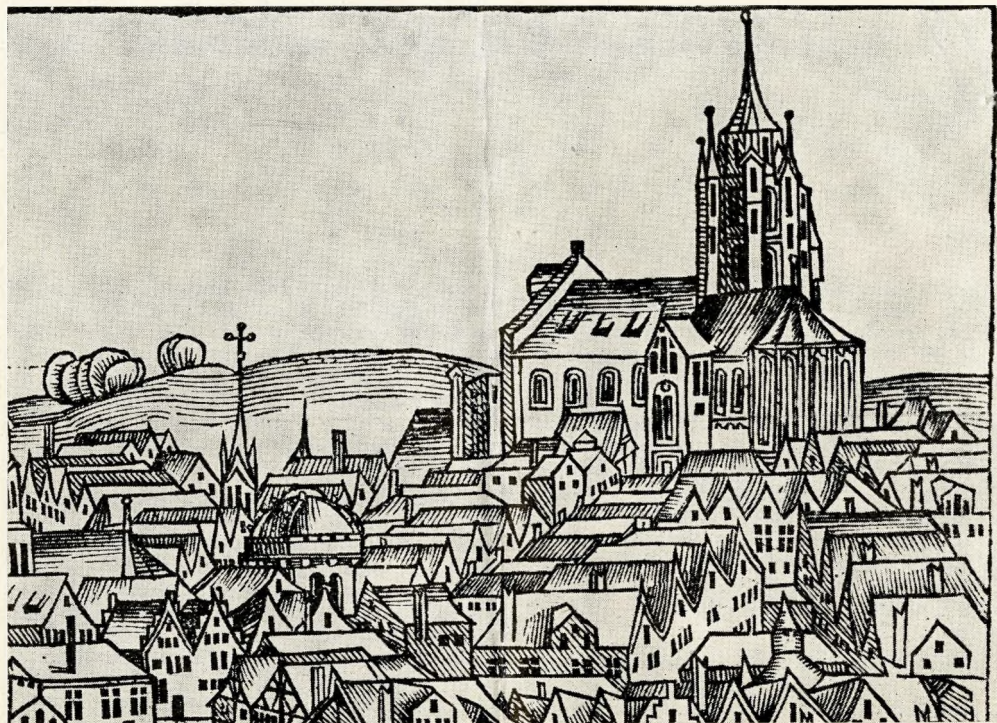
Salamon Ferenc és Lux Kálmán feltevéseit az 1946-tól a 60-as évek első feléig folytatott feltárások igazolták. Bebizonyosodott, hogy a budai középkori királyi palota képe — eltekintve néhány távlati torzulástól — helytálló.³

Metszetünk legfontosabb eleme a látkép mintegy felét elfoglaló királyi palotaegyüttes. Jobb oldalon Buda polgárvárosát látjuk meglehetősen elnagyolt formában. Feltűnik azonban két templom, ezeket a

metszet rajzolói a palotához hasonló gondal ábrázolták. Közülük a palotához közelebb eső ma még bizonytalan. Talán a ferencesek Szent János templomát jelöli, amelynek szentélyéhez csatlakozó tornya Buda dunai látképének hangsúlyos eleme volt és amely Erhard Schön 1541. évi, nyugati nézetből felvett képén is erőteljesen jelentkezik.⁴

A Schedel-krónika metszeteinek jobb szélén látható aprólékosan megrajzolt templomot az irodalom a budavári Nagyboldogasszony templommal azonosítja. Első pillantásra érezzük, hogy az ábrázolás teljesen egyéni. A templomot délkeleti nézetből szemléljük. Erőteljes nyugati homlokzatát oromfal zárja. Hajójának déli falán négy nagyméretű félköríves ablak helyezkedik el. Szentélye a hajónál keskenyebb. A szentély és a hajó csatlakozásánál a szentélyhez tapadó kápolnaszerű építményt látunk. Oromzatos déli homlokzatán alul egyenes záródású nyílást (ajtó?), felette hatalmas mérműves ablakot, legfelül pedig a padlástérbe nyíló kis nyílásokból álló ablakcsoportot; keleti homlokzatán felül három kis nyílást találunk. A toldalék épület teteje csatlakozik a szentély tetőzetéhez, párnáymagasságuk megegyezik. Kelet felé továbbhaladva a szentély déli fala bukkan elő két félköríves ablakkal. Ezek a hajó ablakainál keskenyebbek és hosszabbak. Alattuk ívsoros övpárkány húzódik. A félköríves ablakok után sokszögű szentélyzáródás következik. Homlokzata a déli homlokzat többi szakaszától eltérően erősen tagolt. Támpillérektől közrefogott négy falszakaszt látunk, a falsíkokat egy-egy nagyméretű, karcsú, csúcsos záródású (függönyíves?) ablak töri át. Könyöklőjük sokkal alacsonyabban van, mint a félköríves ablakoké. A szentélyzáródás párkánya magasabbra nyúlik a fölönnél.

Az épület északi oldalán hatalmas torony emelkedik, amelynek a templom tetőgerince fölé nyúló három emelete nyolcszög alaprajzú. A nyolcszögletű toronytest négy oldalán 1—1 ablak helyezkedik el, az ablakok közötti tömör falakhoz csúcsos tetejű, háromszögű oromzattal díszített fiatornyok simulnak. Ezek a legfelső szint-

1. A Schedel Krónika (Nürnberg 1493) Budát ábrázoló képének részlete a Szent Miklós templommal

ig nyúlnak. Magát a tornyot magas, törtvonalú sátoertető fedi, keleti oldalán pedig lépcsőtorny áll.

A templom nyugati oldalán a homlokzat által nagyrészt takart toronyszerű építmény részletét látjuk, a homlokzat délnyugati sarka előtt pedig környezetéből kiemelkedő, tető nélküli építmény áll. Magassága nem éri el a templom párkányát.

Mint a Salamon Ferenc tanulmányából vett fenti idézet mutatja, szakirodalmunk kezdettől fogva egyértelműen a Nagyboldogasszony (Mátyás) templom középkori ábrázolásának tartja ezt a rajzot. Feltűnt azonban, hogy rajzunk a templom északi oldalára helyezi a tornyot. Tudjuk, hogy a Nagyboldogasszony templom északi tornya, az ún. Béla-torny soha sem épült ki. Lux Kálmán ismerte fel, hogy a képen a budavári domonkosok Szent Miklós templomának tornya látható.⁵ Minthogy a déli ún. Mátyás-torny hiányzik a képről, kétségbe vonta a metszet megbízhatóságát, holott korábban, a királyi palota látképével foglalkozva elismerte, hogy a palota képe részleteiben is hiteles.⁶ Kutatóink megkísérelték áthidalni ezt az ellentmon-

dást. A tornyot a Miklós-toronnyal, a templomot a Nagyboldogasszony templommal azonosítva feltételezték, hogy a metszet vázlatai 1470 előtt készültek. A Mátyás-torny befejezése ugyanis a negyedik szintjének délnyugati ablakában fennmaradt évszámos címer alapján erre az időre tehető.⁷

Csemegi József a Szent Miklós templommal foglalkozó cikkében, majd a Nagyboldogasszony templom középkori építéstörténetét feldolgozó művében a rajzot továbbra is a Nagyboldogasszony templommal azonosította, a rajzon a nyugati homlokzat déli része előtt látható építményt az épülőfélben levő Mátyás-tornynak tartva.⁸

A Nagyboldogasszony templommal való azonosítás azonban — éppen Csemegi alapos művének ismeretében — valószínűtlennek látszik. Ha elfogadjuk a metszet palotaképeinek napjainkban már bizonyított hitelességét, úgy hitelesnek kell elfogadnunk ezt a gondosan megrajzolt templomképet is. Ha viszont ezt a képet összevetjük a Csemegi által közölt középkori állapottal, kitűnik, hogy a templom

délkeleti nézete több lényeges ponton eltért a rajztól.

A metszet ábráján egyetlen sokszögű szentélyzáródást találunk, a Nagyboldogasszony templomnak viszont három egyvonalban álló szentélyzáródása volt. A templom déli homlokzatának keleti felét a XIV. századi Háromkirályok kápolnája és Mátyás 1458–61 között épült oratoriuma takarta. A délkeleti kapu elé épült Háromkirályok kápolnája és a Mária kapu között csak két ablak maradt szabadon a Schulek féle alaprajz szerint, bár lehetséges, hogy ehhez a falszakaszhoz is csatlakoztak kápolnák. A templom déli és keleti oldalán temetőkápolnák és a Szent Mihály kápolna állott.⁹ A déli homlokzat rajzunkon támpillér nélküli, ellenben a Nagyboldogasszony templom déli homlokzatán voltak támpillérek. A visszafoglalás után, 1696-ban készült metszet így is ábrázolja.¹⁰ Feltűnő a Mária kapu előcsarnokának hiánya. Az előcsarnok középkori tömege nagyjából a maival egyezett, ennek kiépítései Schulek a feltárások készült fényképen jól látható boltozatmaradványokat vette figyelembe.

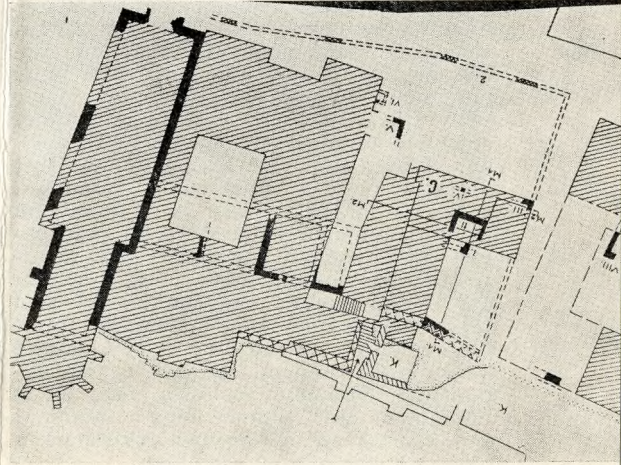
A Nagyboldogasszony templom déli homlokzatának nyugati végét a torony lábazata képezi. Ha valószínű is, hogy a torony teljesen csak 1470-re épült ki, bizonyos, hogy az 1384-es omlást követően nem állott romosan közel száz évig, hanem — miként Csemegi feltételezi — legalábbis alsó két szintje még a XIV. században kiépült.¹¹ Ha az építkezést nem is folytatták, mindenesetre ideiglenesen tető alá hozták a tornyot. A metszeten látható fedetlen épület még a hajó párkánymagasságát sem éri el, tehát a metszet rajzolásának jóval 1470 előtt kellett volna vázlatát elkészítenie, hiszen a torony felső emeleteinek építését eszerint még el sem kezdték. Másrészt ez az építmény a déli homlokzattól független, a nyugati homlokzat előtt áll.

Metszetképünk tehát nem a Nagyboldogasszony templomot, hanem a tőle északra nem messze romjaiban ma is álló, Szent Miklós tiszteletére épült domonkos templomot ábrázolja.

A Szent Miklós templom fennmaradt részletei összhangban állanak a rajzzal. Hajójának teljes magasságban álló támpillér nélküli falán 1942–43-ban két nagyméretű félköríves ablak került elő.¹² Ha ezeket a fal közepetáján elhelyezkedő ablakokat átvettjük a ma már csak alapjaiban létező déli falra, a hajó teljes hosszát figyelembe véve tőlük keletre és nyugatra megfelelő távolságban még 1–1 ablakot kell elképzelnünk. Ebben az esetben megkapjuk a rajzon látható templom hajójának déli homlokzatát. A szentély román

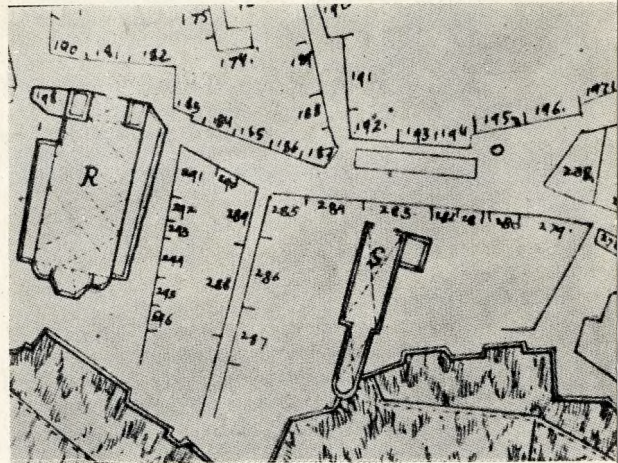
kori részének és a hozzá csatlakozó sokszögzáródású, támpillérekkel tagolt gótikus bővítmenyek képét a helyszínen látható, várfalként megtartott szentély-alépítmény és a legújabb ásatási eredmények alapján közölt templomalaprajz igazolja¹³.

Kérdés, hogy a templom képen a szentély és a hajó csatlakozásánál látható kápolnaszerű toldalék mit ábrázol. Az ásatásokról eddig közölt alaprajzok ezen a

2. A Szent Miklós templom alaprajza (Hollné Gyürky Katalin régészeti feltárása alapján)

3. A Nagyboldogasszony templom és a domonkosok Szent Miklós temploma Joseph de Haüy 1687 évi helyszínrajzában

helyen nem jeleznek alapfalakat, viszont 1902-ben ezen a részen, azaz a hajónak a szentélynél szélesebb részét a diadalív déli oldalán kelet felől lezáró falban elfalazott ajtónyílás és egy magasabb szintre vezető csigalépcső maradványai kerültek elő. Ez a csigalépcső, amely talán a Foerk Ernő által 1916-ban feltárt lettnerrel állott kapcsolatban, bizonyosan zárt térben helyezkedett el.¹⁴ Ezen a helyen tehát a csigalépcsőt magába fogadó építmény állott, amelyet a rajzon látható toldaléképülettel azonosíthatunk.

A Szent Miklós templom hatalmas tornya, a keleti városfalakból bástyaszerűen előreugró, alépitménnyel megnövelt karsú szentélye a későközépkori Buda dunai látképének hangsúlyos, jellegzetes eleme volt. Ugyanakkor a Nagybaldogasszony templom keleti nézetét az említett kápolnák részben tarták. Ha pedig a metszet vázlatai tényleg 1470 előtt készültek, akkor a Mátyás-torony is alacsonyabb lehetett, így kevésbé érvényesült a látképben. Mindazonáltal valószínű, hogy készítették róla vázlatot, csak később, a metszet elkészítésekor hagyták le a képről talán véletlenül, talán helyszűke miatt összevonásokat eszközölve. A XV. század végén Buda szellemi életének egyik központja a domonkos kolostor volt. Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy templomát a metszet készítői előnyben részesítsék a plébániatemplommal szemben.

A török uralom alatt azonban változott a helyzet. Már Erhard Schön 1541-ben készült metszetén tető nélkül csonkán áll a domonkos templom tornya.¹⁵ A XVIII. század elején a török alatt tönkrement romos épület nagyrészt lebontották, bár szentélye még 1737-ben is fontos eleme volt Buda látképének.¹⁶ Később a megmaradt épületrészeket teljesen körülépítették. A XIX. század második felében csupán tornyának emléktáblával megjelölt alsó része volt látható elfalazott ablakkal. Salamon Ferenc tanulmányának megírásakor már folyamatban volt a koronázó főtemplom rangjára emelt Nagybaldogasszony templom díszes megújítása, míg a Szent Miklós templom maradványai újkori épületek között rejtőztek. Ő tehát

önkéntelenül a városképpel a templomra vonatkozó kutatónk is elsősorban a palota képe, a templom helye meghatározása így észrevétlenül hagyománnyá vált.

Bodor Imre

J E G Y Z E T E K :

¹ Salamon Ferenc: A budai királyi vár leírása és rajzai. Budapest története. Bp., 1885. III. kötet, 276—286. l.

² Lux Kálmán: A budai királyi vár képe I. Mátyás korában. Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye 51. kötet (1917), 273—281. l.

³ Gerevich László: A budai várpalota története 1541-ig. Budapest Műemlékei. I. Bp., 1955. 272—273. l. Gerő László: A budai vár építészeti leírása. U. o. 199. l.

⁴ Erhard Schön Budát ábrázoló metszetét teljes terjedelmében közölte és részletesen elemzte Kelényi B. Ottó: Erhard Schön magyar vonatkozású metszetei különös tekintettel Buda 1541. évi ábrázolására c. tanulmányában. A Fővárosi Könyvtár Évkönyve. Bp., 1932. II. kötet.

⁵ Lux Kálmán: A budavári Szent Miklós-torony. Mérnök és Építész Egylet Közlönyének Havi Füzetei II. évf. (1925), 4—6. szám, 49. l.

⁶ Lux Kálmán 2. sz. jegyzetben id. m.

⁷ Ifj. Csemegi József: A Szent Miklósról nevezett budavári dominikánus kolostortemplom. Történetírás. I. évf. (1937), 489—497. l.

⁸ Csemegi József id. m. és Csemegi: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Bp., 1955. 97—98. l.

⁹ Zolnay László: A középkori budavári Szent László és Szent Mihály kápolna. Adatok a Nagybaldogasszony-templom déli oldalkápolnáinak történetéhez. BUD. RÉG. XXI. (1964) 375—388. l. és Gerő Győző: Adatok a budavári Szent Mihály-kápolna topográfiájához. U. o. 389—392. l.

¹⁰ Rosenfeld haditérképének részlete 1696-ból. (Csemegi id. m. 7. szövegeképe).

¹¹ Csemegi id. m. 97—98. l.

¹² Gerő László: Újabb adatok a várbeli Szent Miklós templomhoz. Bud. Rég. XIII. (1943), 295—318. l.

¹³ H. Gyürky Katalin: Buda településének kezdte a régészeti adatok alapján. Arch. Ért. 99. kötet (1972), 1. szám, 34. l., 1. kép.

¹⁴ A lettner feltárásáról Lux Kálmán számolt be. (5. sz. jegyzetben id. m. h.).

¹⁵ Csemegi véleménye szerint a domonkos templom tornyát 1541 előtt átépítették. A Schedel-krónika toronyképeivel szemben Erhard Schön metszetén már hiányzanak a fiatornyok, csupán a keleti oldal lépcsőtornyát találjuk rajta. A fiatornyokon kívül azonban a toronytető is hiányzik, így a Csemegi által feltételezett átépítését szemben inkább pusztulásra kell gondolnunk.

¹⁶ I. és A. Schmutzer metszete Bél Mátyás: Notitia Hungariae novae (Bécs, 1737) c. művéből. Közölte Genthon István — Nyilas-Kolb Jenő: Budapesti képeskönyv. 10. kép és 148. l.

SAJTÓFIGYELŐ

MAGYAR
HÍRDETŐ

BUDAPEST, IX., ÜLLŐI ÚT 51

Telefon: 138-068, 337-748, 340-726

1973

23

MŰEMLEKVÉDELEM

Budapest